МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

НОВЕ У МОВОЗНАВСТВІ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Тематичний збірник наукових праць

Київ НМК ВО 1992

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

НОВЕ У МОВОЗНАВСТВІ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Тематичний збірник
наукових праць

Рекомендовано
Радою Навчально-
методичного кабінету
вищої освіти Міносвіти
України

Київ НМК ВО 1992

Нове у мовознавстві і літературознавстві: Темат.зб.наук.праць / Ред.кол.: М.І.Дубина /гол./ та ін. - К.: НМК ВО, 1992. - 156 с.- Укр. і рос.мовами.

Редакційна колегія: М.І.Дубина /голова/, проф.; О.І.Білодід, проф.; М.О.Карпенко, проф.; С.В.Семчинський, проф.; Н.М.Гаєвська, доц.; Л.П.Гнатюк, викл.; К.Констянтиненко, студ.; Н.Г.Макогонюк /відповідальний секретар/

Рецензенти: Ф.С.Кислий
І.В.Коропенко, кандидати філол.наук, доценти

ISBN 5-7763-1116-0

© Навчально-методичний кабінет вищої освіти Міносвіти України, 1992

Від редколегії

Пропонований збірник - перше видання такого характеру; до нього ввійшли праці молодих науковців, які в останні роки відзначалися дипломами Мінвузу України різних ступенів.

Молоді науковці - це студенти старших курсів українських університетів. Їхні проби пера засвідчили високий рівень філологічної підготовки, цікаві й сучасні творчі пошуки, вміння аналізувати й синтезувати досліджувані матеріали чи то з лінгвістики, чи то з літературознавства.

Проблематика вміщених у збірнику статей досить широка. У лінгвістиці - від питань психолінгвістики до ідеї першомови; у літературознавстві - від аналізу притчі до нового прочитання творів Т.Г.Шевченка.

Цінним є той факт, що останнім часом молоді дослідники виявили інтерес до проблем шевченкознавства. Цікавою є, зокрема, праця І.Дзири "Історична та літературна основа творів Тараса Шевченка". Автор по-новому трактує постать І.Мазепи у сприйнятті Шевченка, доводить, що у своїх поезіях великий Кобзар симпатизував планам гетьмана; розкриває ставлення поета до Петра І, Катерини П.

Серйозним дослідженням є і стаття "Тарас Шевченко і Михайло Лермонтов - поети і художники /контраст і антиномія в їхній малярській і поетичній творчості/", авторка якої, К.Констянтиненко, зуміла, на нашу думку, проникнути до творчої лабораторії митців - Шевченка та Лермонтова.

Науковий інтерес становить стаття Т.Соловйової, присвячена жанру притчі. Дослідження проведене на матеріалі прози кінця XIX ст.

Серед мовознавчих праць заслуговує на увагу робота В.Клешикової "Психолінгвістичні особливості позаконтекстного сприйняття оказіональних утворень", де вдало використано результати асоціативного експерименту, проведеного авторкою серед випускників художньої школи.

Перспективи подальшого дослідження має стаття Ю.Мосенкіса "До витоків мови", в якій висувається гіпотеза про існування першомови як предка всіх нинішніх мов Землі. Молодий дослідник намагається обгрунтувати цю гіпотезу, переконливо проілюструвавши свої висновки прикладами з різних сімей мов.

У розвідці О.Фурмана "Дериваційні характеристики перифраз /на матеріалі російських газетних публіцистичних текстів/" запропоновано оригінальні схеми аналізу значень досліджуваних слів.

Цікаві результати отримала Е.Ганиш, дослідивши склад і функціонування відокремлених напівпредикативних членів речення в офіційно-діловому та публіцистичному стилях.

У цілому тематичний збірник наукових праць "Нове у мовознавстві і літературознавстві" є серйозною науково-дослідницькою роботою. Згадані та інші вміщені у ньому статті порушують нові, перспективні напрямки лінгвістичної та літературознавчої наук.

Вітаючи молодих дослідників з виданням цього збірника, редакційна колегія сподівається на їхню подальшу плідну наукову діяльність на ниві української національної культури.

Богдан Бабич
/Київ/

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ТЕКСТОВИЙ АНАЛІЗ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ТОМАСА МУРА

Творчість Т.Шевченка і Т.Мура, ірландського поета-романтика XIX сторіччя, має багато спільного як у хронології, так і в тому, що частина їхнього доробку парадигматично об'єднується на основі концепції та ідеї патріотизму. Завдання цієї розвідки - порівняти закономірності текстоутворення ірландського та українського романтизму на прикладі творів цих авторів.

Спочатку розглянемо, як реалізуються різні види текстової інформації у поезіях "How oft has the Banshee cried" /"Як часто тужила Бенші"/ та "До Основ'яненка", а також - частково - в деяких інших творах Т.Мура і Т.Шевченка - фактуальна, концептуальна та підтекстова.

Фактуальна інформація, як правило, є другорядною в тексті ліричного спрямування, але все-таки виявляє себе через лінгвокраїнознавчі реалії, що інколи збігаються із ключовими словами тексту. Вони є або власними назвами /Україна, Січ, Московщина, Дніпро, Головатий, Богдан; Erin/Ireland/, Tara, Malochi, Red-Branch Knights etc./, або екзотизмами /гетьман, пороги, жита, чайка, могили/; halls/зали/, the harp/арфа/, chiefs and ladies/воїни і леді/, the crown/корона/,the round towers of other days /круглі вежі минулого/, the collar of gold /золотий колір/etc./.

Цікаво, що деякі з них отримують символічне навантаження. У Т.Шевченка воно грунтується на фольклорній символіці, а Т.Мур знаходить його підгрунтя в історії, і маємо вже "авторські символи". Пор.: "towers" /вежі/ і "могили".

З точки зору загальної моделі ліричний текст має ту особливість, що в ньому виключне значення має інферативний /заключний/ комунікативний блок /КБ/, де практично відсутній інтродуктивний /вступний/ КБ. Лінгвокраїнознавчі реалії виконують роль останнього, відокремлюючи місце і вводячи учасників дії, що стають основою написання поезії.

Концептуальна інформація посідає центральне місце в ліричних творах. Загальна концепція патріотизму поезій, що розглядаємо, дає можливість об'єднати ці тексти як синонімічні /досі увага зверталася головним чином на фактуальну міжтекстову синонімію [I, с. 201]/.

Проте звертає на себе увагу песимістичність настрою Шевченкового вірша та "оптимізм" Т.Мура. Ця особливість має соціальне підгрунтя, оскільки боротьба за національну незалежність на той час для Ірландії була сучасністю, а для України - минулим.

У змісті поезій можемо помітити "споглядальність" власної історії Т.Шевченком та актуалізацію подій минулого за рахунок внесення батальних сцен Т.Муром. Про це свідчить також функціонування в текстах граматичної категорії дієслівного часу. У Шевченковому творі приблизно однакова кількість форм теперішнього, минулого та майбутнього часів, а от у Т.Мура теперішній час домінує: 77 відсотків загальної кількості дієслів - дійсного способу.

How oft has the Banshee cried	Як часто голосить Бенші,
How oft has death untied	Як часто розв'язує смерть
Bright links that Glory wove,	Світлі нитки Слави,
Sweet bonds entwined by Love!	Солодкі пута кохання!
Peace to each manly soul that sleepeth,	Мир усім, хто спить,
Rest to each faithful eye that weepeth	Хай заспокояться очі, що плачуть.

Натомість у Т.Шевченка маємо цікаву парадигму дієслів майбутнього часу /у Т.Мура вона відсутня/. 64 відсотки таких дієслів ужито в негативному плані:

Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля.
Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани!

Очевидно, саме цей формальний показник визначає "песимізм" текстової семантики. Антитезою до нього є 25 відсотків майбутньочасових дієслів позитивного плану:

... все гине -
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша думка, наша пісня
Не вмре, не загине...

Проте, загального настрою вони не змінюють.

Сполучуваність деяких ключових слів також містить концептуальну інформацію тексту. Так у Т.Мура слово "Glory" /слава/знаходиться у семантичному "вікні" із словом "Love" /кохання/, що також визначає оптимістичність. У Шевченковій поезії слово "слава" сполучається із словами "золото", "камінь", "хитра мова", що дещо приземлює його семантику і знижує оптимістичний пафос.

Концептуальна інформація у Т.Шевченка виражається також в одній із сильних позицій тексту - інферативному КБ, що має мінорну конотацію.

Іще одним компонентом текстової концептуальної інформації є обстоювані автором ідеали. У Т.Шевченка - це "воля" і "слава", у Т.Мура - "truth, peace and freedom" /правда, мир і свобода/. Відповідника до "peace", до речі, важко відшукати в доробку українського митця.

Підтекстова інформація переважає у Т.Шевченка. Для розуміння рядків "...Тяжко, батьку,// Жити з ворогами!" потрібна додаткова інформація про українсько-російські відносини ХУП сторіччя. Текст Т.Мура більш "прямий", що, безперечно, є соціально зумовленим.

З точки зору загальної текстової моделі згадані твори є цікавими, тому що вони різними шляхами трансформують нейтральну схему

із експресивно-стилістичною метою. Т.Шевченко робить це шляхом експансії, а Т.Мур - шляхом редукції та інверсії. Це відбивається, до речі, і на розмірі творів. Внаслідок цього у поезії Т.Шевченка маємо багатомірність /поєднання кількох часових площин, що пов'язані засобами детермінації /взаємозумовленості/. За рахунок багатомірності досягається більша філософічність твору, охоплюється ширше коло проблем, між якими є логічні переходи та зв'язки.

Поезія Т.Мура - це "сузір'я" досить далеких один від одного комунікативних блоків, що об'єднуються лише асоціативно /зв'язок констеляції/.

Найцікавішими для нас є такі ознаки інтегративності тексту: прагматична мовна установка, тематична єдність і сильна позиція заголовка.

Прагматична установка в обох поезіях реалізується в урочистому стилі викладу. Але маємо різні шляхи його досягнення. Т.Шевченко використовує притаманний фольклору паралелізм /природа - суспільство/, символіку ключових слів, структуру народних дум, згадки про історичні події, що в різних творах можуть бути виражені або чітко, або поверхово. В ірландського поета, окрім звернення до історії та символічності, маємо використання архаїчних граматичних форм: "sleepeth" /сучас.sleeps /, "thou" /you/, "o'er" /over/, "ne'er" /never/ etc.

З іншого боку, символічність опорних слів і піднесеність експресивного стилю утворює тематичну єдність у текстах, а також вказує на їх приналежність до напрямку романтизму. До цього варто додати міфологізм, що був, очевидно, одним із джерел загальноєвропейського романтизму. У поезії Т.Шевченка "За байраком байрак..." маємо міфологічний мотив уставання мерців з могили, у Т.Мура - міфонім-символ "the Banshee" /фея смерті/.

Цікавою є також позиція заголовка. Якщо в Т.Мура він вмотивований самим текстом вірша, то в Т.Шевченка він має позатекстову мотивацію /вірш був написаний як відгук на нарис Г.Квітки-Основ'яненка "Головатый /Материал для истории Малороссии/". Поки в тексті були рядки "Наш завзятий Головатий //Не вмре, не загине...", заголовок ще виконував певну проективну функцію, але з їхньою заміною /"Наша дума, наша пісня..."/ він залишився орієнтованим виключно на позатекстову дійсність, тобто не виконує інтегративної функції.

Важливими є категорія спрямованості на читача і проблема інтерпретації даних текстів.

Поезія Т.Шевченка має непряму адресацію - вона звернена насамперед до Г.Квітки-Основ'яненка і лише потім - до українського читача. У творі Т.Мура - пряма адресація, але цікавим є те, що вона бісоціальна - розрахована як на ірландця, так і на англійця. Т.Шевченко, очевидно, мав на увазі лише читача-українця /моносоціальна адресація/, що, на нашу думку, мало служити видокремленню і згуртуванню тодішнього українського суспільства через протиставлення йому московського соціуму. Таке завдання, очевидно, не стояло перед Т.Муром, оскільки ірландці його часу почувалися єдиним етносом, про що свідчать повстання, в підготовці одного з яких брав участь сам поет.

Інтерпретація тексту читачем залежить від сукупності його досвіду - тезаурусу, що, як відомо, змінюється дуже швидко. Так, реальність першого читача для творів Т.Шевченка і Т.Мура визначалася залежним становищем українського та ірландського етносів. Здобуття Ірландією /на початку XX сторіччя/ та Україною /24 серпня - I грудня 1991 р./ незалежності зумовило зміну реальності кінцевого читача, а отже, зміну точки зору, з якої інтерпретувалися ці тексти. Однак, для сучасного українського реципієнта інтерпретація має ще певні відмінності у зв'язку з великою близькістю відомих подій. Тексти Т.Шевченка набувають специфічного значення, котре, проте, із плином часу має поступово зникати /як це сталося у випадку з доробком Т.Мура/.

*
* *

Аналізуючи викладене, можна помітити основну рису романтизму недержавних народів - його виняткову соціальну зумовленість, що виявляється в багатьох ознаках текстів і є диференційною рисою для решти національних літератур романтичного напрямку. Інтегральною ознакою "недержавного романтизму" є також спільність концепцій, хоча наявна велика різниця у засобах досягнення автором його прагматичної мети.

Література

1. Стилистика английского языка. - К., 1984.
2. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. - К., 1989. - Т. I.
3. Moore Thomas. Selected Verse. - M., 1986.

Жанна Борозненко
/Київ/

НАРОДНІ ЛІРО-ЕПІЧНІ ТРАДИЦІЇ У ВОЄННОМУ НАРИСІ ПЕРІОДУ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Історія українського і російського братніх народів складалася так, що люди мусили протягом довгих століть тримати в одній руці серп, а в другій - зброю. І завжди, в усі періоди ця боротьба знаходила своє відображення в словесній творчості. Насамперед вона стала головною темою героїчного епосу, а пізніше - літературних жанрів.

М.Рильський на У з'їзді славістів говорив, що "героїка подвигів народу, розкрита в епосі, виходить за хронологічні рамки минулого і перетворюється в активну силу сучасності і майбутнього" [8, с. 23].

Формування героїчного в літературі розпочалося ще у перших творах, зокрема легендах, літописах /наприклад, Галицько-Волинський літопис, літопис про Самійла Величка/. Патріотичні мотиви захисту рідної землі від загарбників втілено в героїчному епосі ще періоду Київської Русі. Згадаймо билини та легенди про Іллю Муромця, Альошу Поповича та ін. В образах богатирів відбито думи і мрії народу. Саме тому і живуть вони в народі протягом довгих століть, що втілюють героїчну боротьбу народу проти іноземних нападів, народну винахідливість, хоробрість, мужність, хитрість, щирість.

Ця сама тема набрала великої гостроти в українському епосі ХУІ-ХУП ст., зокрема в народних думах. Уже в одній з найдавніших дум "Самійло Кішка", що становить виняткову цінність в усій українській епічній спадщині, основним ідейним мотивом є мотив патріотичного подвигу в ім'я вітчизни. Таке саме спрямування має і дума "Івась Коковченко" [2, с. 45].

Якщо билини не мають аналогів у пізніший час в російському фольклорі, то українські народні думи творилися й у радянський час /наприклад, "Дума про Олега Кошового", "Дума про Леніна" В.Перепелюка/. Жива творчість билин для нас втрачена, а думи і зараз можна почути у виконанні бандуристів.

Засоби зображення героїзму в цих творах розвинулися лексично-емоційно - від показу картин боротьби /поля брані/ до концентрації уваги на ідейно-художньому змісті образу /"Дума про Олега Кошового"/.

Відомо, що ідейно-естетичні засоби зображення у фольклорі та літературі різні. Йдеться про принципову різницю творення жанрів:

логізми утворюються за продуктивними в сучасній поезії словотворчими типами; 3/ поет створює нові семантичні одиниці за рахунок невідомих раніше, незвичних сполучень словотворчих елементів.

Література

1. Білодід І.К. Крилате слово поета /До 50-річчя з дня народження А.Малишка/ // Укр.мова і літ. в шк. - 1962. - № 6.
2. Малишко А.С. Полдень века: Стихотворения и поэмы / Пер. с укр. - М., 1975.
3. Малишко А. Твори: В 10 т. - К., 1972-1974.

Зміст

Від редколегії 3
Бабич Б. Порівняльний текстовий аналіз творів Тараса Шевченка і Товаша Мура 4
Борозненко Ж. Народні літературні традиції у воєнному науковому періоду Великої Вітчизняної війни 9
Вашковская Е. Метафоры, ее виды и образотворческое значение 15
Ганыш Э. Явление обособления в функционально-стилистическом аспекте /на материале обособленных полупредикативных членов предложения в официально-деловом и публицистическом стилях/ 21
Гапченко О. Лексико-семантична деривація в сучасній російській мові /на матеріалі газетно-публіцистичних текстів 80-х рр. XX ст./ 30
Дзира І. Історична та літературна основа творів Тараса Шевченка 35
Зубович В. Традиції Т.Г.Шевченка у творчості Олеся Гончара 47
Касьянова С. Людина шукає свою землю 54
Клешикова В. Психолінгвістичні особливості позаконтекстного сприйняття оказіональних утворень 58
Констянтиненко К. Тарас Шевченко і Михайло Лермонтов - поети і художники /контраст і антиномія в їхній малярській і поетичній творчості/ 66
Копецька Н. Т.Г.Шевченко в оцінці М.П.Драгоманова 73
Кудрявцева У. Энантиосемия в русском языке: деривационный аспект описания 81
Лазуренко Е. Некоторые вопросы мастерства романа А.С.Пушкина "Евгений Онегин" 89
Мосенкіс Ю. До витоків мови 96
Наєнко Г. Олесь Гончар - співець патріотизму та інтернаціоналізму /на матеріалі "Фронтових поезій"/ 104
Соловьева Т. Жанр и внутрижанровые разновидности притчи в прозе последней трети XIX века 113

Тупицька Ж. Текстоутворювальна функція заголовка поетичного тексту /на матеріалі поезій Б.Л.Пастернака/ 124
Фурман А. Деривационные характеристики перифраз /на материале русских газетных публицистических текстов/ . . . 130
Шаповал М. Прояв ренесансного класицизму в латиномовних поетиках і риториках ХУП-ХУШ ст. 140
Швагер С. Індивідуально-авторські неологізми А.С.Малишка . . . 147

Наукове видання

Нове у мовознавстві і літературознавстві

Тематичний збірник
наукових праць

Редакційна колегія: М.І.Дубина /голова/ та ін.

Редактор І.В.Широколава
Коректори: В.Я.Резнік
Т.С.Шленська
Г.С.Чуб

Темплан 1992, поз. 364

Підп. до друку 22.07.92. Формат 60×84 1/16. Папір друк. № 3. Друк офсетний. Ум. др. арк. 9,06. Ум. фарбо-відб. 9,17
Облік.-вид. арк. 11,29. Тираж 300
Зам. № 2-652. Ціна 2 крб.

НМК ВО Міністерства освіти України
252070, Київ-70, вул. П. Сагайдачного, 37.

РОВО «Укрвузполіграф».
252151, Київ, вул. Волинська, 60.